

Ideea europeană și Europa înainte de începutul integrării

Preocuparea pentru noi moduri de organizare politică a statelor de pe continent a stăruit încă din Evul Mediu, între soluțiile propuse aflându-se și proiecte de unificare¹. Dar adevărata afirmare a ideii europene se produce în cursul secolului al XIX-lea, când în Europa apar primele încercări de organizare politică concretă ce au drept scop configurarea optimă a Europei². În această perioadă se înființează primele asociații și uniuni europene³, concomitent însă cu tensionarea crescândă a relațiilor dintre Marile Puteri. A urmat apoi Marele Război și sistemul de tratate corespunzător, care au determinat o serie de transformări structurale și suprastructurale, regrupări pe arii și alianțe noi⁴.

Cea mai bogată în proiecte, comparativ cu perioadele anterioare, s-a dovedit însă a fi perioada interbelică. Acum se conturează opoziția între cele două mari concepții despre construcția Europei: cooperarea interguvernamentală, care să menajeze suveranitățile existente și procesul de unificare, care implică o depășire a suveranităților.

¹ Pornind de la propunerea lui Dante (în *De Monarchia*, 1303) pentru o monarhie unică, inspirată din lumea romană, continuând cu proiectul de federație europeană al umanistului Erasmus de Rotterdam și până la prima inițiativă de federație pe baze laice, a lui William Penn (*Eseu pentru pacea actuală și viitoare a Europei*, 1692). Secolul XVIII aduce inițiativele abatelui de Saint-Pierre, a lui Jeremy Bentham și a lui Immanuel Kant, anticipând unele politici ale secolului XX; vezi Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1995, pp. 119-120; Camil Mureșan, *Europa modernă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997, pp. 39-42; Immanuel Kant, *Scrieri moral-politice*, Ed. Științifică, București, 1991, p. 367;

² Să ne gândim numai la încercarea de instituire a unui Directorat European (evident în spirit conservator) prin intermediul unei serii de tratate între principalii învingători ai lui Napoleon: tratatul de la Chaumont de la 1 martie 1814, Congresul de la Viena (septembrie 1814-iunie 1815) încheiat cu tratatul Quadruplei Alianțe de la 20 noiembrie 1815, „Pactul Sfintei Alianțe” de la 26 septembrie 1815; sau la constituirea, de către Mazzini, în iunie 1850, la Londra, a Comitetului Central Democratic European, într-un cu totul alt spirit.

³ Este vorba despre Uniunea Generală a Poștelor (1874), Uniunea pentru Protecția Prosperității Industriale (1883), Uniunea Internațională de Telecomunicații (1906) și altele. O statistică din 1909 consemnează 37 de organizații interguvernamentale și 176 neguvernamentale; vezi Nicolae Păun, *Construcția europeană modernă*, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1997, pp. 93-94.

⁴ Ion Saizu, Alexandru Tacu, *Europa economică interbelică*, Ed. Institutului European, Iași, 1997, pp. 5, 24-25.

Federalismul european era susținut de autori provenind din mediile intelectuale ale vremii, clasa politică europeană optând preponderent pentru modelul interguvernamental.

Cel mai important program propus în perioada interbelică pentru realizarea unei Europe unite pe baze federale⁵ a fost cel cuprins în manifestul *Paneuropa*, al contelui Richard Coudenhove-Kalergi, publicat la Viena, în 1923⁶. În 1926, el reunește la Viena congresul constitutiv al Uniunii Pan-europene, la care iau parte peste 2000 de persoane. Aceasta era prima mișcare politică pan-europeană ce urmărea „să împlinească testamentul politic al lui Komenski, Kant, Napoleon și Mazzini și să pună în locul Europei destrămate o Europă liberă și federativă”.

O inițiativă politică serioasă, în ceea ce privește uniunea europeană a avut-o Aristide Briand. Acesta a propus în fața Adunării Societății Națiunilor organizare a unei „Uniuni Federale Europene”, însă doar Iugoslavia și-a manifestat azeziunea. Trebuie menționat că inițiativele franceze aveau printre principalele cauze imediate și anxietatea politicianilor „hexagonului” în ceea ce privește o viitoare renaștere germană.

Proiectul de unificare economică și politică a Europei nu va deveni deci o realitate instituțională decât după cel de-al doilea război mondial.

Încă din timpul războiului, unele mișcări de rezistență au început să se pronunțe în favoarea unității europene, „Partidul de acțiune” italian și mișcarea „Lupta”, din Franța, fiind doar două exemple grăitoare în acest sens. În 1944 este elaborat la Geneva un proiect de declarație al rezistențelor europene, care constata: „în intervalul unei singure generații, Europa a fost epicentrul a două conflicte mondiale, care, întâi de toate, au avut ca origine existența a treizeci de state suverane pe acest continent. Este important să remediem această anarhie prin crearea unei Uniuni Federale între popoarele europene”⁷. Mutațiile produse în plan economic, politic, militar și strategic de către război vor

⁵ Un alt susținător al federalismului european, mai puțin cunoscut, este danezul Heerfordt, care publică în 1924 un eseu intitulat *Europa Communis*. El critică Societatea Națiunilor și analizează instituțiile unui eventual stat federal european. Acestea ar fi fost următoarele: o adunare interparlamentară, un director al șefilor de stat cu drept de veto și un ministru federal responsabil în fața Adunării.

⁶ Autorul se născuse în 1894. Tatăl său era ambasador al Austro-Ungariei în Japonia, iar mama sa era japoneză. Contele avea un palmares impresionant în ceea ce privește munca depusă în slujba înțelegerii transnaționale. În 1918 își pusese mari speranțe că programul de pace al lui Wilson și Liga Națiunilor vor putea asigura o lume a păcii și a securității. Dezamăgit de eșecul acestora, s-a convins că numai o Europă politică ar putea rezolva toate problemele din epocă ale bătrânului continent: „Problema Europei se reduce la două cuvinte: unificare sau prăbușire”; vezi Pim den Boer, Peter Bugge, Ole Waever, *The History of the Idea of Europe*, New York, Routhledge, 1995, p. 96.

⁷ Charles Zorgbibe, *Construcția europeană. Trecut, prezent și viitor*, ed. All, București, 1998, p. 10.

determina concretizarea acestor idei. Conflagrația transformase Rusia în cea mai mare putere militară din Europa și, pentru prima dată, în mare putere mondială. Singurul său rival erau S.U.A.⁸. Dacă lumea era polarizată de aceste două superputeri, sub imperiul cărora se vor desfășura aproape 50 de ani de istorie, se pune problema, la sfârșitul războiului, care mai era rolul Europei⁹?

Țările Europei occidentale cunosc în acel moment situații în același timp foarte diferite, dar și foarte apropiate. Sărăcia lor era comună, dar fiecare o trăia separat, cerând ajutor aceluiași învingător îmbogățit¹⁰. Statutele lor internaționale sunt diferite când sunt comparate între ele, dar distanțele se apropie când sunt comparate cu statutul S.U.A. și U.R.S.S.. În primul rând situația economică era dezastruoasă: producția industrială europeană scăzuse cu 50% începând cu 1939, iar datoria publică a beligeranților crescuse continuu. Astfel, în Regatul Unit ea crescuse de la 7,3 la 22,5 miliarde de lire; în Franța de la 446 la 1756 de miliarde de franci; în Germania de la 33 la 345 de miliarde de mărci. Prețurile cresc cu 132% în Anglia, 165% în Franța și 250% în Italia¹¹. Germania suferise o dublă invazie, bombardamente masive, orașele îi erau ruinate, iar foametea se generalizase. Franța, după o spoliatoare ocupație germană, deși era prin excelență agrară, încă din decembrie 1945 a trecut la raționalizarea strictă a pâinii. Datoriile externe ale Marii Britanii, contractate pentru susținerea războiului se ridicau la 12 miliarde de dolari, condiții în care un reprezentant al organizației *National Union of Manufacturers* declara că „Totul depinde de măsura în care americanii sunt dispuși să coopereze”¹². La 1 august 1945, când comisia Aliată autoriza guvernul de la Roma să reia controlul asupra comerțului exterior italian, situația acesteia era dezastruoasă: nu mai exista nici producție, turismul era la pământ, la fel ca și marina comercială. În Franța, raportul Comisiei Finanțelor declara: „Adevărata problemă pentru noi este de a obține (...) un acord de credit din partea Statelor Unite, care practic vor fi principalul furnizor al Europei”¹³.

Dacă situația economică a statelor europene era una critică, cea politică se prezenta și ea destul de sumbru, mai ales din perspectiva expansiunii comuniste. Conform

⁸ Martin McCauley, *Rusia, America și războiul rece*, 1949-1991, Ed. Polirom, Iași, 1991, p.35.

⁹ Paul Johnson, *A History of the Modern World. From 1917 to the 1990's*, Wienfield and Nicholson, London, 1991, p. 466.

¹⁰ Alfred Grosser, *Occidentalii. Țările Europei și S.U.A. după război*, Ed. Du Style, București, 1999, p. 61.

¹¹ Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 5, Institutul European, Iași, 1998, p. 219.

¹² *Ibidem*, pp. 61-62.

¹³ *Ibidem*, p. 64.

înțelegerilor realizate la Ialta, în februarie 1945, Germania a fost împărțită într-o zonă de ocupație americană, una britanică, o alta sovietică. La acestea s-a adăugat o zonă de ocupație franceză. Berlinul a fost și el împărțit corespunzător. Pentru Polonia semnele erau îngrijorătoare: când sovieticii au ocupat militar teritoriul polonez, ei au stabilit un guvern comunist la Lublin, în ciuda faptului că exista un guvern polonez în exil, la Londra. S-a convenit apoi ca unii membri necomuniști din cabinetul londonez să intre în guvernul de la Lublin, în schimbul unor concesiuni teritoriale. Așa-numitul discurs al „Cortinei de Fier”, rostit de Churchill la Fulton (Missouri), în martie 1946, semnala răspândirea alarmantă a comunismului în Europa răsăriteană, unde guverne dominate de comuniști fuseseră instalate prin intermediul rușilor. Era cazul Poloniei, Ungariei, României, Bulgariei, Albaniei. În Grecia comuniștii încercau să răstoarne monarhia și guvernul legal ales¹⁴. Avertismentele lui Churchill aveau o bază reală, pericolul sovietic fiind demonstrat de eficacitatea cu care noile structuri sovietizate își făceau apariția peste tot unde Armata Roșie „eliberase”. De altfel, în lumina acestei viziuni, americanii au preferat alternativa împărțirii Germaniei, pentru a nu o pierde în întregime¹⁵.

Fără a se intimidă în urma discursului de la Fulton, sovieticii au continuat să-și întărească dominația asupra Europei răsăritene; până la sfârșitul anului 1947, toate statele din regiune, cu excepția Cehoslovaciei, aveau guverne eminentemente comuniste. Alegerile au fost măsluite, membrii necomuniști au fost excluși din coalițiile de guvernământ, mulți dintre ei fiind arestați și executați, iar în cele din urmă toate celelalte partide politice au fost desființate. Aceste acțiuni s-au desfășurat sub supervizarea poliției secrete din aceste țări și a trupelor rusești de ocupație. În plus, Stalin trata zona rusă de ocupație din Germania ca și cum ar fi aparținut Rusiei, secătuiind-o de resursele vitale și permițând să activeze doar partidului comunist¹⁶.

Guvernele vest-europene aveau, deci, nevoie de un sprijin generos din partea Washingtonului, în lipsa căruia sfera comunistă de influență s-ar fi putut extinde spre vest. Partidele vest-europene se confruntau pe plan intern cu o puternică propagandă a celor comuniste. Acestea înfierau sistemul capitalist ce dusesese lumea la război,

¹⁴ Lucian Leuștean, *Câteva documente fundamentale pentru începutul războiului rece*, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Istorie*, XLVIII-XLIX, 2002-2003, pp. 226-227.

¹⁵ Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece, 1941-1955*, Ed. Saeculum I. O., 1997, p. 119.

¹⁶ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 227.

contraoferând sistemul comunist, cel puțin la prima vedere mai echitabil și în stare să prevină războiul¹⁷. Spre exemplu, în Franța partidul comunist avea 800.000 de membri, iar în Italia 1,8 milioane, dintre care 30% erau alegători¹⁸; exista pericolul (real sau imaginat) ca aceste partide aflate în ofensivă să ajungă la putere cu ajutor sovietic.

Administrația de la Washington, condusă de Harry Truman, este conștientă de rolul major pe care istoria îl rezervă Statelor Unite în susținerea lumii libere. În discursul său din fața Congresului, din 12 martie 1947, președintele american enunță ceea ce se va numi ulterior „Doctrina Truman”: „(...) Cred că noi trebuie să sprijinim popoarele libere să-și realizeze destinele lor. Cred că ajutorul nostru trebuie să constea în principal în asistență financiară și economică (...). Mari responsabilități a plasat asupra noastră evoluția rapidă a evenimentelor. Sunt încrezător că vom face față în mod onest acestor responsabilități”¹⁹. Esența acestei doctrine era că S.U.A. trebuiau să susțină statele ce se opuneau comunismului, pentru ca acesta să nu se extindă (mai este cunoscută și sub numele de „îndiguire”²⁰). Afirmarea acestei doctrine a scos în evidență faptul că statele unite nu aveau nici o intenție de a reveni la izolaționism.

În această ordine de idei, la 5 iunie 1947, generalul George C. Marshall rostește celebrul discurs în fața studenților de la Universitatea Harvard, în care enunță intenția Statelor Unite de a „face tot ce le stă în putință pentru a ajuta la restaurarea unei sănătăți economice normale în lume”²¹. Planul Marshall a fost însă orientat către țările Europei, datorită faptului că acestea erau principalii aliați virtuali ai S.U.A. în politica sa mondială și totodată erau țările cu care S.U.A. aveau cele mai strânse relații economice, culturale și politice. Esența problemei era, conform secretarului de stat american, aceea că „necesitățile Europei, în următorii trei sau patru ani, în privința alimentelor din afară și a altor produse vitale – importate în principal din America – sunt mult mai mari decât capacitatea ei actuală de a plăti, astfel încât va trebui să beneficieze de ajutor suplimentar ...”²². Însă americanii consideră că rolul principal în reconstrucția proiectată trebuie să

¹⁷ Martin McCauly, *op. cit.*, p. 138.

¹⁸ Serge Bernstein, Pierre Milza, *op. cit.*, p. 228.

¹⁹ Harry S. Truman, Adresă către congresul S.U.A., 12 martie 1947, *apud* Lucian Leuștean, *op. cit.*, pp. 235-237.

²⁰ Mihai Manea, *Mic dicționar de termeni istorici*, Editura All, București, 1999, p. 80.

²¹ George C. Marshall, discurs la Harvard University, 5 iunie 1947, *apud* Lucian Leuștean, *op. cit.*, pp. 237-239.

²² *Ibidem*.

revină europenilor: „(...) nu va fi nici potrivit și nici eficient ca noi să concepem unilateral un program care să contribuie la plasarea Europei pe propriile picioare din punct de vedere economic. Aceasta este treaba europenilor. Eu cred că inițiativa trebuie să vină din Europa”²³. Unii susțineau însă că, pe lângă obiectivele generoase ale planului, acesta era menit să ajute economia americană să-și traverseze propria criză, având nevoie în acest sens de refacerea europeană. Oricum, securitatea americană depindea de implementarea planului. Totul depindea de reacțiile la propunere: în occident cheia era la francezi și britanici, iar în răsărit lucrurile depindeau de răspunsul sovietic²⁴. Douăzeci și două de state au fost invitate la discuții (Uniunea Sovietică refuzase ideea, iar Spania era încă ostracizată). Cehia și Polonia au acceptat inițial, iar presa ungară anunța interesul guvernului pentru proiect. Propunerea americană viza Europa în ansamblul ei, însă ruptura între Estul dominat de comunismul sovietic și Vestul democratic era deja produsă: la 3 iulie 1947, invocând o știrbire a suveranității statelor europene și o plasare a lor sub control american, Molotov părăsește conferința. O săptămână mai târziu, statele din sfera sovietică fac același lucru²⁵: între 9 și 11 iulie, guvernele Iugoslaviei, Bulgariei, Cehoslovaciei, Ungariei, României, Poloniei, Albaniei și Finlandei au refuzat participarea la conferință. Actul va adânci diferențele deja existente între vestul și estul bătrânului continent. Șaisprezece state au participat la conferința deschisă la Paris pe 12 iulie 1947: Belgia, Austria, Danemarca, Franța, Grecia, Islanda, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia, Suedia, Elveția, Turcia și Regatul Unit²⁶.

În noile condiții, între 12/15 iulie 1947 și 16 aprilie 1948 se desfășoară la Paris conferința celor 16 state care vor beneficia de ajutorul Marshall. Tratatul din 16 aprilie institua Organizația Europeană de Cooperare Economică (OECE), ce urma să se ocupe cu repartitia ajutorului american și cu facilitarea creșterii schimburilor comerciale între statele membre, prin limitarea contingentărilor și aranjarea mijloacelor și modalităților de plată²⁷. Reconstrucția economiei europene era programată a fi definitivată până la

²³ *Ibidem.*

²⁴ P. M. H. Bell, *The World Since 1945. International History*, Oxford University Press, New York, 2001, p. 82.

²⁵ Petre Bărbulescu, Ion Calafeteanu, *Relațiile internaționale postbelice. Cronologie diplomatică*, vol. I (1945-1964), Ed. Politică, București, 1983, pp. 57-59;

²⁶ P. M. H. Bell, *op. cit.*, pp. 83-84.

²⁷ Nicolae Păun, *Construcția europeană modernă*, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1997, p. 144.

sfârșitul anului 1951. Detaliile au fost stabilite în timpul iernii 1947-1948, iar OECE a fost formal constituit la 16 aprilie 1948, cu cartierul general la Paris²⁸. Cele 11 luni cât au durat negocierile de la Paris au fost determinate de două modele de conflict: o polemică privind importanța ce trebuia acordată fiecăreia dintre țări și a doua despre dimensiunea considerată necesară a cooperării și integrării Europei²⁹.

Măsurile pentru instituționalizarea cooperării și a integrării economice a țărilor participante la programul de întraajutorare au fost cerute în special de delegația franceză. Sub presiunea colegilor săi de cabinet socialiști, Bidault propusese corecții importante politicii sale externe (între altele și schimbarea atitudinii privind exploatarea Ruhrului, constituirea unei autorități internaționale fiind mai avantajoasă din perspectiva socialistă). Socialiștii sperau ca o dată cu integrarea europeană să obțină și independența acesteia în sensul celei de-a „treia puteri”. Cu argumentul „că împărțirea actuală a Europei nu corespunde cerințelor concurenței moderne”, Bidault a propus ca prim pas crearea unei uniuni vamale a țărilor participante³⁰.

Delegația italiană s-a alăturat acestei propuneri și s-a străduit „să contribuie cât mai mult la cooperare” (vezi ministrul de externe, contele Sforza). Guvernul italian format din creștin-democrați și liberali, susținut de opinia publică datorită popularității ideii de unificare, spera la o Europă unită și prosperă, care să nu renunțe nici la țările est-europene. Și guvernul belgian, care cerea de la sfârșitul războiului o asociere regională, era încântat de propunere și împreună cu guvernul olandez, mai degrabă sceptic în problema unificării dar interesat și el de „cea de-a treia cale” între est și vest, au pledat împreună pentru libera convertibilitate a monedei europene și pentru o cooperare puternică în toate domeniile politicii monetare, agricole, industriale și economice.

Bevin, ca și toată delegația britanică condusă de Sir Oliver Franks, nu a fost de acord cu propunerile de integrare. Ministrul de externe britanic s-a gândit mai întâi la formarea unui „club” în care guvernele Europei să-și discute intențiile și, cu timpul, „să capete obișnuința cooperării practice”, acordurile trebuind să fie încheiate doar pe termene fixe. Un grup de funcționari ai Foreign Office-ului au acceptat ideea unei uniuni vamale în speranța unei Europe unite sub conducere britanică, iar Bevin, care sperase

²⁸ P. M. H. Bell, *op. cit.*, p. 84.

²⁹ Wilfried Loth, *op. cit.*, p. 175.

³⁰ *Ibidem*, p. 176.

într-o continuare a *special relationship* cu S.U.A., s-a alăturat sub presiune americană acestei inițiative de unire. Sir Stafford Cripps a dezavuat în Cabinetul britanic ideea unei uniuni vamale ca fiind periculoasă pentru reconstrucția industriei britanice și astfel problema uniunii vamale a rămas nedecisă în cadrul politicii britanice. Datorită rezervei britanice, planul de uniune vamală a fost pus sub semnul întrebării, iar toate celelalte intenții de unire au eșuat pentru moment. Delegația țărilor Benelux s-a temut de o neînțelegere cu britanicii, iar scandinavii au constatat că propriile lor rezerve împotriva planurilor de integrare sunt confirmate de britanici. Franța și Italia au hotărât să constituie un grup de studiu pentru pregătirea unei uniuni vamale bilaterale; 13 din cei 16 participanți au înființat grupuri de studiu preliminar în chestiunea uniunii vamale, mai mult neputându-se obține.

Amânarea planurilor de integrare a îngreunat demersurile guvernului francez în obținerea imediatei includeri a industriei vest-germane și a creșterii producției acesteia. Francezii s-au opus mai ales creșterii producției germane anuale de oțel, aceasta însemnând eșuarea planurilor de întâietate franceză.

Datorită opoziției Marii Britanii de a-și da acordul unei integrări a economiilor naționale și a faptului că Franța s-a opus folosirii complete și nemijlocite a potențialului german, guvernul american a făcut presiuni în vederea acordului european privind măsurile absolut necesare pentru reușita planului Marshall. Europeanii au revizuit răspunsul final ajungând de acord cu înființarea unei organizații comune permanente, fără ca aceasta să aibă prea mari competențe. S-a recunoscut necesitatea reconstruirii Germaniei, legată de un control strict al utilizării potențialului industrial. Pentru autorii planului Marshall și a apărătorilor ideii de „a treia putere”, accepturile erau vagi, modeste, foarte puțin concrete. Primul ministru francez a spus într-un discurs oficial că la Conferință „abia dacă s-a pus piatra de temelie pentru o Europă unită a celor 16”³¹.

Guvernul francez a mai atacat o dată, și anume, a cerut ca organizația să aibă un executiv puternic și o serie de competențe autonome, printre care în special răspunderea pentru împărțirea banilor de întraajutorare. Guvernul britanic s-a opus din nou, iar OECE a fost înzestrată la convenția semnată de cele 16 state cu un secretariat general slab,

³¹ *Ibidem*, p. 178.

dependent de o adunare generală lucrând pe baza principiului votului unanim, iar despre împărțirea competenței nici nu se mai vorbea³².

Astfel s-a pierdut o șansă esențială, de a folosi Planul Marshall în sensul conceptului celei de-a treia puteri. S-a creat într-adevăr o instituție care dădea pentru prima oară posibilitatea ca problemele economice ale țărilor europene să fie privite nu sub aspect unistatal, ci din perspectivă europeană. A intrat foarte repede în practic OECE ca țările participante să-și certifice reciproc programele de reconstrucție națională. Deciziile de rezolvare a problematicii reconstrucției au rămas dependente de consensul guvernelor participante.

Ajutorul Marshall a continuat până în 1953 și s-a ridicat la un total de 13 miliarde de dolari³³. Planul Marshall nu a adus rezultate imediate. În Franța, șomajul aproape s-a dublat între 1948 și 1950, crescând de la 78.000 la 153.000. În Italia, șomajul a scăzut ușor, de la 1.742.000 în 1948 la 1.615.000 în 1950. Puternicele partide comuniste din Franța și Italia, care protestau violent împotriva Planului și-au păstrat susținerea în rândul votanților. În cele din urmă însă rezultatele pozitive ale infuziei americane au devenit vizibile³⁴.

Un alt aspect important al construcției europene postbelice este cel al cooperării în domeniul militar. Într-o primă fază grijile occidentale în ceea ce privește securitatea vizau o eventuală renaștere a militarismului german. La 4 martie 1947 este semnat la Dunkerque, un tratat de alianță și asistență mutuală franco-britanic³⁵. Tratatul era încheiat pe 50 de ani și se prevedea ajutorul reciproc împotriva unei agresiuni germane, cooperarea economică și livrarea unei mari cantități de cărbune din Ruhr către Franța³⁶. Înșă această alianță abandonează modul tradițional de gândire, conform căruia Rusia era

³² *Ibidem*.

³³ Principalii beneficiari și sumele implicate sunt următoarele: Franța – 2629 milioane dolari (20,3 %), Italia – 1434,6 milioane dolari (11 %), Țările de Jos – 1078,7 milioane dolari (8,3 %), Germania Federală – 1317,3 milioane dolari (10,1 %), Regatul Unit – 3165,8 milioane de dolari (24,4 %); vezi *Ibidem*.

³⁴ Efectele s-au văzut mai ales în echilibrarea balanței de plăți. Luând Franța ca exemplu, în 1948 ajutorul Marshall a finanțat 30,1 % din importurile franceze; echivalentul a 69,5 % din totalul deficitului în balanța de plăți franceză. Franța a fost astfel capabilă să-și ducă la capăt programul de reconstrucție fără a reduce substanțial standardele de viață. Bilanțul făcut în decembrie 1951 de OECE indica succesul European Recovery Program (ERP) și arăta creșterea productivității cu 64 % față de 1947, cu 40 % mai mare decât cea dinaintea de război. Vezi *Ibidem*, p. 85; Serge Bernstein, Pierre Milza, *op. cit.*, p. 251.

³⁵ Florian Gârz, *NATO – Globalizare sau dispariție. De la războiul rece la pacea pierdută*, Ed. Odeon, București, 1995, p. 83.

³⁶ Petre Bărbulescu, Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 51.

principalul aliat antigerman al Franței și Angliei. Se urmărea acum realizarea unei alianțe defensive vest-europene, sperându-se la garanții din partea S.U.A.³⁷. Contacte și inițiative încep să se înmulțească în acest sens la sfârșitul lui 1947 și începutul lui 1948, principalii inițiatori fiind Ernest Bevin (ministru britanic de externe) și omologii săi francez și belgian: Georges Bidault și Paul-Henri Spaak. Toate acestea mergeau în continuarea preocupărilor lui W. Churchill, care, încă din februarie 1945, preconiza o alianță a statelor din Europa Occidentală care să contrabalanseze uriașa putere militară a U.R.S.S.³⁸.

În februarie 1948, pericolul comunist își regăsește o nouă concretizare: Cehoslovacia, singurul stat central-european care reușise să-și păstreze încă un regim democratic, cade sub dominație comunistă, în urma unei lovituri de stat. Deși atunci nu s-a putut demonstra foarte clar implicarea rusească în evenimente, acestea au grăbit totuși eforturile occidentale de a realiza o alianță militară strategică³⁹.

La 17 martie 1948 se semnează la Bruxelles tratatul ce va institui Uniunea Occidentală (U.O.), Angliei și Franței alăturându-li-se cele trei țări ale Beneluxului⁴⁰. Față de tratatul de la Dunkerque, care viza în special Germania, acesta avea o orientare mai generală împotriva agresiunii armate în Europa, indiferent de direcția din care această agresiune ar fi venit⁴¹. Evident, era vizată în mod expres Uniunea Sovietică... Funcționarea Uniunii Occidentale era asigurată de un consiliu consultativ al miniștrilor de externe, o comisie permanentă, cu sediul la Londra, iar pe plan militar de Comitetul Miniștrilor Apărării, asistat de diferite comitete specializate⁴². Dat fiind că raportul de forțe militare de pe continent, Uniunea Occidentală nu ar fi reușit să facă față unei agresiuni din partea U.R.S.S. Acesta este și motivul pentru care Bidault îi propune lui Marshall, imediat după semnarea tratatului de la Bruxelles, să ia în considerare un eventual sistem de apărare occidental care să îi cuprindă și pe americani⁴³.

Guvernul S.U.A. nu avea voie să încheie alianțe în timp de pace, în afara continentului american. Dar blocada Berlinului, instituită de sovietici în iunie 1948, ca și

³⁷ Alfred Grosser, *op. cit.*, p. 123.

³⁸ Florian Gârz, *op. cit.*, p. 80.

³⁹ Alfred Grosser, *op. cit.*, p. 124.

⁴⁰ Florian Gârz, *op. cit.*, p. 83.

⁴¹ Alfred Grosser, *op. cit.*, p. 124.

⁴² Charles Zorgbibe, *op. cit.*, p. 23.

⁴³ Alfred Grosser, *op. cit.*, p.124.

eșecul conferințelor anterioare cu privire la viitorul Germaniei, îi vor determina pe aliații occidentali să ia decizii pe termen lung⁴⁴. Astfel, la 11 iunie 1948 senatul S.U.A. votează rezoluția Vandenberg, care acorda guvernului dreptul să încheie alianțe extracontinentale pe timp de pace⁴⁵. Între octombrie 1948 și martie 1949 au loc negocieri între SUA, Canada și cei cinci din U.O., care se finalizează cu semnarea, la 4 aprilie 1949 a tratatului Atlanticului de Nord⁴⁶(NATO), care instituia o alianță defensivă între statele semnatare: S.U.A., Canada, Marea Britanie, Franța, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Danemarca, Islanda, Norvegia și Portugalia.

În condițiile integrării militare sud-atlantice, vechile structuri ale U.O. vor fi absorbite de organismele NATO, o decizie oficială în acest sens fiind luată la 20 decembrie 1950. această situație se va menține până în 1954, când, în cadrul Conferinței de la Londra, se va decide retragerea ocupației din R.F.G. și invitarea acesteia și a Italiei să adere la tratatul de la Bruxelles⁴⁷; această lărgire va conferi U.O., acum devenită Uniunea Europei Occidentale (U.E.O.), un nou statut în cadrul NATO, ce se va individualiza din ce în ce mai puternic.

Data fiind evoluția europeană, este firesc ca ideea unității politice a bătrânului continent să capete o nouă amploare în mediile elitiste ale vremii.

Încă din octombrie 1942, Winston Churchill îi adresase lui Anthony Eden un memorandum referitor la „Statele Unite ale Europei”⁴⁸. În 1945, la 19 septembrie, în cadrul unei conferințe la Universitatea din Zürich, omul de stat britanic revine asupra ideii, lansând un apel la reconcilierea franco-germană și la unitatea continentului⁴⁹.

La începutul procesului de integrare europeană au participat interese „particulare” care au făcut vizibile imediat contradicțiile în problema scopurilor imaginii Europei și au dus la primele decizii luate încă înainte de începutul negocierilor la nivel de guverne. Churchill, care dorea să folosească ideea unificării europene pentru a da o bază ideologică creării blocului vestic și să permită împăcarea franco-germană, imperativ absolut pentru coerența alianței vestice, inițiase în primăvara lui 1947, în Marea Britanie,

⁴⁴ Paul Johnson, *op. cit.*, p. 442.

⁴⁵ Mihai Manea, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁶ Florian Gârz, *op. cit.*, p. 84.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 181.

⁴⁸ Charles Zorgbibe, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁹ Pascal Fontaine, *Construcția europeană din 1945 până în zilele noastre*, Ed. Institutului European, Iași, 1998, p. 5.

un „club” informațional al forțelor politice și sociale influente, „United European Movement” (Mișcarea pentru o Europă Unită – MEU), care urma să influențeze guvernele vest-europene în sensul conceptului propriu despre Europa. Cam în același timp, unii adepți ai „celeia de-a treia puteri”, având o orientare federativă, se adunaseră în „Union Européenne des Federalistes” (Uniunea Europeană a Federaliștilor), uniune relativ fără influență politică dar puternică datorită numărului de membri (peste 100.000 în Europa occidentală)⁵⁰. Ambele organisme planificaseră începând cu iulie 1947 o manifestare europeană pentru susținerea ideii de unificare, care trebuia să pornească de la impulsurile de bază spre opinia publică și spre guvernele țărilor Planului Marshall. Pe 14 decembrie 1947 s-au înțeleș cu o serie de alte grupuri hotărând modalitățile Congresului. MEU s-a impus în toate punctele esențiale: cum avea să arate Europa unită și pe ce căi trebuia rezolvat acest lucru a fost lăsat voit neclar.

Constituit în decembrie 1947, Comitetul Internațional de Coordonare pentru Europa Unită⁵¹ este cel care are inițiativa convocării, între 7 și 10 mai 1948, a Congresului Europei, care va aduna 800 de personalități din 16 țări, printre care 16 foști prim-miniștri și circa 20 de miniștri de externe în exercițiu⁵²; președinția Congresului a fost conferită lui Churchill. Lucrările Congresului se vor desfășura la Haga. În locul convocării unei adunări care să ratifice o constituție a Federației Europene, așa cum decisese pe 18 și 19 martie 190 de deputați britanici și 130 de deputați francezi, congresul s-a mulțumit cu o „Adunare Europeană” ce urma să fie aleasă de parlamentele naționale și să dezvolte planurile unei Uniuni Europene.

Se constituie un „Comitet permanent pentru studiul și dezvoltarea Federației Europene”, format din reprezentanții statelor tratatului bruxellez. Discuțiile reliefează de la început o divergență de opinii: britanicii doreau o organizație interguvernamentală, pe când poziția franco-belgiană susținea o instituție cu un caracter parlamentar pronunțat și cu competențe extinse⁵³.

⁵⁰ De altfel, în 1946-1947 s-au multiplicat organizațiile de susținători particulari ai unei Europe unite. Fie că erau de inspirație politică (Mișcarea Socialistă pentru Statele Unite ale Europei, sau Noile Echipe Internaționale), sau proveneau din mediile de afaceri (Liga Europeană de Cooperare Economică), ori aveau rădăcini mai vechi, precum Uniunea Paneuropeană, reconstituită de Coudenhove-Kalergi, toate aceste mișcări trebuiau coordonate spre realizarea țelului comun; vezi Wilfried Loth, *op. cit.*, p. 214.

⁵¹ Apărut la inițiativa ministrului britanic Duncan Sandys; vezi Charles Zorgbibe, *op. cit.*, p. 24.

⁵² *Ibidem*, p. 24.

⁵³ Charles Zorgbibe, *op. cit.*, pp. 24-25.

Organizația rezultată va fi expresia clară a unui compromis între cele două opinii. La 5 mai 1949 se semnează tratatul de constituire a Consiliului Europei, din care făceau parte zece state⁵⁴. Deși scopurile declarate ale noului organism sunt foarte generoase⁵⁵ (precis), puterea efectivă a sa este doar de natură consultativă, deciziile și punerea lor în practică rămânând apanajul guvernelor fondatoare, ale căror suveranități se păstrau neștirbite⁵⁶. Rolul Consiliului Europei va fi acela de mediator al unor convenții interguvernamentale în domenii ca: sănătatea, transporturile, mediul, cooperarea regională etc. După 1989, instituția se transformă în interfața dintre Comunitatea Europeană și fostele state comuniste, regăsindu-și în final vocația paneuropeană⁵⁷. Însă, în ceea ce privește procesul de integrare europeană, rolul Consiliului European a fost minor, rămânându-le altor instituții să rezolve problemele legate de coagularea a ceea ce avea să se numească Uniunea Europeană.

Europa postbelică a cunoscut o puternică resuscitare a ideii europene⁵⁸ datorată, în parte, unei aversiunii față de naționalism, trezită de al doilea război mondial⁵⁹. Dacă o organizare globală a lumii (prin intermediul O.N.U.) era încă privită de către mulți oameni politici ai momentului ca o utopie, iar naționalismul fusese total discreditat, unitatea europeană părea să ofere o soluție pe cât de practică pe atât de dezirabilă între acestea două⁶⁰, spre a răspunde necesităților ivite de a redefini rolul european în lume, în condițiile în care, la începutul anilor '50, Europa occidentală rămânea din punct de vedere economic și militar dependentă de Statele Unite⁶¹.

Această unitate europeană dorită de anumite medii elitiste ridica însă mari probleme: Europa era divizată⁶² în primul rând între Est și Vest, iar în al doilea rând, statele din Vest erau împărțite în două mari grupuri: cele continentale și cele nordice, reunite în jurul Marii Britanii. Lăsând la o parte statele din Est, care nu fac obiectul

⁵⁴ Pascal Fontaine, *op. cit.*, p. 7.

⁵⁵ Allan Palmer, *The Penguin Dictionary of Twentieth-Century History*, Penguin Books, London, 1992, p. 142.

⁵⁶ Pascal Fontaine, *op. cit.*, p. 7

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ Pierre Milza, Serge Bernstein, *Istoria secolului XX*, vol. II, Ed. All, București, 1998, p. 46; vezi și Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 425.

⁵⁹ Geoffry Barraclough, *European Unity in Thought and Action*, Basel, Blakwele, Oxford, 1963, p. 46.

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ Pierre Milza, Serge Bernstein, *Istoria secolului XX*, vol. II, p. 46.

⁶² Jean Carpentier, François Lebrun, *op. cit.*, p. 520.

lucrării de față, diviziunea mai sus prezentată în opera în Europa occidentală foarte puternic la nivelul orientărilor politice privind unitatea europeană. Astfel, în timp ce statele continentale vor opta pentru o încercare de unificare veritabilă, prin integrarea sectorială⁶³, Marea Britanie va sta deoparte, cel puțin în perioada de început a dezvoltării structurii europene, antrenând în această direcție și țările scandinave, împreună cu cele neutre (acestea din urmă fiind determinate în primul rând de voința nealterării statutului de neutralitate). Motivele pentru care Albionul a procedat în acest mod, sunt, în principal, următoarele: 1) izolaționismul tradițional britanic, reafirmat și de statutul și de statutul de unic învingător printre statele europene occidentale; 2) faptul că în prima parte a perioadei postbelice guvernele britanice au avut de soluționat numeroase probleme interne, interesul lor pentru o politică externă, mai ales de factură nouă, diminuându-se astfel; 3) iluzia perpetuării statutului de putere colonială, prin intermediul Commonwealth-ului⁶⁴ și, în final, 4) legăturile foarte strânse ale englezilor cu S.U.A.⁶⁵. Edificatoare, în acest sens, este replica pe care Churchill, care este un vajnic susținător al unei Europe Unite (*nota bene*), i-a dat-o lui de Gaulle, în 1944, la o recepție, în prezența miniștrilor de externe ai celor două țări: „Trebuie să știi un lucru: de câte ori va trebui să alegem între Europa și ocean, vom fi nevoiți să alegem oceanul. De câte ori voi fi nevoit să aleg între tine și Roosevelt, nu-l voi putea alege decât pe Roosevelt”⁶⁶. Acest mod de gândire a determinat Anglia să încerce a împiedica toate încercările de realizare a unei mai strânse unități europene, atât în cadrul OECE, cât și în cadrul Consiliului Europei⁶⁷.

Dacă politica externă a Marii Britanii putea fi orientată preponderent spre Atlantic, țările Europei Continentale aveau importante probleme de rezolvat, probleme care nu puteau fi soluționate printr-o simplă colaborare interguvernamentală. Interesele naționale ale statelor europene fuseseră de multe ori contradictorii, iar principalul motor al acestor contradicții fusese dezvoltarea economică. Era momentul unui alt tip de abordare a problemelor europene: la începutul anilor '50 începe să fie pusă în practică

⁶³ Derek Urwin, *Dicționar de istorie și politică europeană. 1945-1995*, Institutul European, Iași, 2000, p. 273.

⁶⁴ Stuart Miller, *Modern European History*, Macmillan Press, London, 1997, p. 426.

⁶⁵ George Lichtheim, *Europe in the Twentieth Century*, Praeger Publishers, New York, 1997, p. 301; vezi și Geoffry Barraclough, *op. cit.*, p. 49.

⁶⁶ George Lichtheim, *op. cit.*, p. 307.

⁶⁷ Pierre Milza, Serge Bernstein, *Istoria secolului XX.*, p. 46; vezi și Jean Carpentier, François Lebrun, *op. cit.*, p. 425.

concepția integrării europene, care ar putea fi definită ca stabilire a unei interdependențe crescânde între țările Europei, încât, treptat, ele să devină părți ale unui întreg. Realizarea integrării presupunea două componente: una formală, depinzând direct de inițiativele politice, ținând de compatibilitatea reglementărilor juridice și economico-sociale ale diferitelor țări și o a doua, informală, reprezentată de dinamica producției și schimburilor pe piață, precum și de calitatea sistemelor de comunicare între state⁶⁸. Toate acestea implicau o acceptare din partea țărilor europene a fuzionării unei părți a suveranităților lor, pentru a crea un trunchi comun. Acesta era un lucru relativ greu de realizat în epocă, datorită faptului că interesul intelectualilor și politicienilor europeni era centrat preponderent pe rezolvarea problemelor interne ale țărilor lor în detrimentul preocupărilor pentru viitorul continentului⁶⁹.

⁶⁸ Andrei Marga, *op. cit.*, pp.4-5.

⁶⁹ Tony Judt, *Europa iluziilor*, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 136.